

СТАН ВИХОВАНOSTІ ПОЧУТТЯ КОМІЧНОГО У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розкривається сутність вихованості почуття комічного, наводиться характеристика структурних компонентів, критеріїв і показників цього особистісного утворення; подається зміст і результати педагогічної діагностики.

Ключові слова: вихованість почуття комічного, діти старшого дошкільного віку, діти молодшого шкільного віку, педагогічна діагностика.

Значущість виховання емоційно-почуттєвої сфери особистості зумовлено тим, що саме завдяки емоціям і почуттям, дитина навчається не тільки пізнавати складний спектр явищ і процесів навколишньої дійсності, а й виявляти адекватне ставлення до них, базуючись на механізмах рефлексії та емпатії. Однією з важливих складових емоційної сфери людини є розвинене почуття комічного, яке дає їй змогу оцінювати об'єкти та явища довкілля з погляду доцільності – суперечності, відповідним чином реагувати на них за допомогою вербальних та невербальних засобів, відтворювати і створювати власне смішне.

Неувага до цих питань, як доводять дослідження С. Ю. Бакуліної, М. І. Гагаріна, Т. В. Іванової, І. О. Лапченко, Н. В. Старовойтенко, спричинює виникнення в дитини труднощів як у вираженні власних почуттів та емоцій, так і в розумінні емоційних станів інших людей, що в кінцевому рахунку може призвести до порушення міжособистісних взаємин, нанести шкоду психічному здоров'ю зростаючої особистості.

Як і будь-які інші властивості людини, почуття комічного не є генетично заданим і незмінним; воно підлягає вихованню і коригуванню, поліпшуючи і збагачуючи в такий спосіб відносини дитини з оточуючими, зі

світом загалом. Ефективність такої роботи значною мірою залежить від урахування вже наявного в неї стану вихованості цього почуття, вмінь і навичок його прояву.

У цьому контексті актуалізується необхідність проведення педагогічної діагностики, спрямованої на виявити рівнів вихованості в дітей якостей і вмінь, пов'язаних з почуттям комічного.

Мета статті – навести зміст і результати констатації рівнів вихованості у старших дошкільників та учнів 1-х класів почуття комічного.

Визначаючи вікову групу дітей для проведення експериментальної роботи, враховували необхідність виявлення не лише дійсного стану вихованості у них почуття комічного, а й тих змін, яких вона зазнає мірою дорослішання дитини.

У своїй роботі вихованість почуття комічного розглядали як інтегративне особистісне утворення, складові якого у своїй сукупності забезпечують оцінювання й усвідомлене вербальне і невербальне реагування на об'єкти та явища навколишньої дійсності з погляду доцільності – суперечності, відтворення і створення власного смішного.

Структурно це особистісне утворення включає три взаємопов'язані компоненти: когнітивний (знання, уявлення), емоційно-ціннісний (ставлення) і поведінковий (практичні вміння та навички).

Критерії вихованості у дітей 5 – 7 років почуття комічного були ідентичними змісту визначених компонентів і характеризувалися сукупністю відповідних показників. Показниками критерію знання обрали: знання про належні та суперечливі зв'язки між об'єктами та явищами навколишньої дійсності, способи вербальної і візуальної реакції на комічне; критерію уявлення: уявлення про пряме й переносне значення слів та виразів. Показниками критерію ставлення: емоційно-позитивне ставлення до смішного, адекватна почуттєва реакція на нього; прагнення відчувати і самостійно створювати комічне. Показниками критерію практичні вміння та

навички: вміння бачити невідповідності, суперечності в реальних та уявних об'єктах та явищах, здатність відтворювати комічне, користуючись виразними засобами (жести, міміка, інтонація), генерувати власне комічне.

Для проведення констатувального експерименту добирався комплекс взаємопов'язаних методів: бесіди, опитування, різноманітні завдання, метод проблемних ситуацій, робота з малюнками, цілеспрямовані педагогічні спостереження. Робота проводилася індивідуально або з невеликими групами дітей у кілька етапів.

За допомогою опитування вивчали вихованість у дітей показників когнітивного компоненту. Одержані результати показали, що повні систематизовані знання про належні та суперечливі зв'язки між об'єктами та явищами навколишньої дійсності має 8,1% дітей старшого дошкільного віку і 9,2% першокласників. Хороші, але не повні знання в цьому аспекті характерні для 12,4% старших дошкільників та 15,7% першокласників. Поєднання правильних і помилкових знань зафіксовано у 43,0% старших дошкільників і 41,5% першокласників. Відсутність таких знань або їх помилковість виявлена у 36,5% дошкільників і 33,6% учнів 1-х класів.

Аналогічні результати були одержані й щодо знань дітей про способи вербальної і візуальної реакції на комічне.

Для підтвердження чи спростування даних цього дослідження запроваджували систему завдань. Зважаючи на вікові особливості респондентів, такі завдання подавалися у доступній їхньому розумінню формі: віршів, коротких оповідань, кольорових малюнків. Завдання подавалися з поступово зростаючим рівнем складності.

Для виконання першого завдання діти мали уважно роздивитися піктограми з різними типами емоцій, і вказати на ті картки, де людині весело, смішно, а також показати піктограму, яка відповідає настрою дитини на даний момент.

Правильно виконали завдання 58,0% дітей старшого дошкільного віку і 64,7% молодших школярів. 21,0% дітей старшого дошкільного віку до карток, на яких була зображена „веселість” і „щастя”, долучили зображення „боязкості”, „скромності”, „спокою”, „байдужості”, „задоволення”. Аналогічні помилки допустило 23,4% молодших школярів.

Свій настрій, як веселий, або щасливий визначило 39,7% дітей молодшого шкільного віку і 35,1% молодших школярів.

Для виконання другого завдання дітям пропонували роздивитися ілюстрації (Р. Бутчкова „Вокзал”, де зображено невідповідності на пероні вокзалу та малюнок худ. Е. Назарова „Що наплутав художник?” з зображенням невідповідностей у різних видах спорту), вказати, що їм видалося смішним, знайти і назвати всі помилки, яких допустилися художники. Робота виконувалася в парах. У пари добиралися діти приблизно однакового інтелектуального рівня розвитку.

Перша ілюстрація у 16,8% дітей старшого дошкільного віку і 18,4% молодших школярів викликала посмішку. 42,5% дітей старшого дошкільного віку і 41,7% учнів 1-х класів зосередили увагу на відшуканні помилок, недоречностей, не виявляючи ніякої емоційної реакції на загальний сюжет малюнку.

Під час розгляду другої ілюстрації, лише 2,8% дітей старшого дошкільного віку змогли знайти помилки, допущені художником і 0,7 % з них виявили адекватну емоційну реакцію. Що стосується молодших школярів, правильно віднайшли помилки 9,5% респондентів, адекватну емоційну реакцію проявило 7,8% респондентів.

Розбіжності у виконанні цього завдання у першому і другому випадках можна пояснити тим, що розглядаючи другу ілюстрацію діти обох вікових категорій відчували труднощі зумовлені недостатністю знань зі спортивної сфери. Це й завадило їм навіть зрозуміти сутність зображених невідповідностей.

Отже, можна твердити, що мірою переходу дитини від старшого дошкільного до молодшого шкільного віку, в неї розширюються і поглиблюються необхідні для почуття комічного знання. Однак, у загальному вимірі, кількість дітей, в яких ці знання відзначаються високим рівнем сформованості, є незначною для обох вікових категорій, охоплених констатацією.

У процесі подальшої роботи встановлено, що сміятися, слухати чи дивитися щось смішне люблять 83,3% старших дошкільників і 83,8% дітей молодшого шкільного віку. Тобто, тут не спостерігається різких відмінностей. Проте, пригадали і назвали смішні казки, оповідання, віршики, мульт- і кінофільми лише 12,5% старших дошкільників і 12,7% учнів 1-х класів.

Розповісти смішну історію змогло 8,6% старших дошкільників і 10,5% першокласників. Водночас майже третина дошкільників і більше половини учнів переповідали історії, які виявилися для їх учасників неприємними, і мали викликати співчуття, а не сміх. Жодна дитина не навела смішної ситуації, яка сталася особисто з нею.

Отже, в цьому випадку спостерігали зниження рівня усвідомлення дітьми сутності комічного від старшого дошкільного до молодшого шкільного віку, а також неадекватність його перенесення на ті явища, що суперечать комічному.

Люблять і вміють веселити інших 7,4% старших дошкільників і 9,6% молодших школярів; над собою, своїми невдачами може посміятися відповідно 4,2% старших дошкільників і 5,1% молодших школярів.

Для виявлення вміння знаходити комічні невідповідності під час сприймання текстового художнього твору дітям читався вірш Л. Ульяницької „Що в кого є?”, після чого просили дітей сказати, які помилки вони помітили. Під час зачитування вірша спостерігали за дітьми на предмет виявлення їх емоційного реагування на подані у вірші нісенітниці. Адекватна реакція була

виявлена у 6,1% дітей старшого дошкільного віку та 8,4% молодших школярів. 65,8% дітей старшого дошкільного віку і 66,3% першокласників правильно виправили помилки, але не проявили ніяких емоцій при читанні вірша. 28,1% старших дошкільників та 25,3% молодших школярів залишилися байдужими до змальованих у вірші подій, не змогли вони й правильно виправити всі допущені помилки.

Проводячи констатацію, дітям зачитували невелике оповідання „Таємний лист”, в якому йшлося про чоловіка, який відправляв листа, не вказавши адресата, бо не хотів, щоб інші знали, кому він його надсилає.

Зміст оповідання викликав усмішку у 8,1% дітей старшого дошкільного віку й 11,3% молодших школярів, які пояснити причину свого сміху.

35,4% старших дошкільників і 19,2% першокласників не побачили нічого смішного в цій ситуації („адже лист таємний, то й не треба робити ніякого надпису на конверті”).

Наступна робота мала на меті з’ясувати, чи відрізняють діти твори різних видів комічного: гумору, іронії та сатири. Для цього читали вірші Д. Хармса „Як Володя на санчатах прудко з гірочки летів”, П. Талалая „Хоробрий заєць”, А. Усачова „День народження” (старші дошкільники), ... (учні 1-х класів). Читання супроводжувалося показом малюнків; після завершення читання ставили дітям відповідні запитання, спостерігали за їх емоційними реакціями.

Адекватна реакція на малюнки і вірші зафіксована у 9,2% дітей старшого дошкільного віку та 15,7% першокласників.

Віршовані твори використовувалися нами і для виявлення розуміння дітьми переносного значення слів і виразів. Одержані результати засвідчили, що тільки 3,6% дітей старшого дошкільного віку і 8,3% першокласників правильно зрозуміли переносне значення використаних у творах висловів. Решта дітей обох вікових категорій не побачила у запропонованих ситуаціях нічого смішного.

Цій же мені прислуговувалося читання стійких образних виразів, до кожного з яких подавався малюнок, на якому було зображено буквальний, прямий зміст виразу. Наприклад, до виразу „каша в голові” показували малюнок хлопчика з кашею на голові, до виразу „надуті губи” – малюнок дівчинки, що накачує насосом губи. Просили дітей дати відповіді на такі запитання: „Чи правильно художник проілюстрував вирази?”, „Що насправді люди мають на увазі, вживаючи ці вирази?”.

Серед старших дошкільників лише 2,7% дітей впоралися з цим завданням. Серед молодших школярів кількість таких дітей становила 8,9%. 18,6% старших дошкільників і 14,1% першокласників визнали зміст малюнків смішним, але не змогли знайти і пояснити „помилки”, яких допустився художник.

Результати виконання наведених завдань засвідчують, що від старшого дошкільного до молодшого шкільного віку кількість дітей, які вміють розрізняти різні види комічного, правильно розуміють образні вирази й адекватно реагують на відповідні малюнки збільшується. Проте, більшість дітей усе ж таки демонструє недостатнє розуміння й неадекватне емоційне реагування на зразки комічного.

Підтвердженням цієї думки стали підсумки роботи над загадками-жартами, на які діти мали дати дотепні відповіді. Наприклад: На яке дерево сідає ворона під час зливи? (На мокре).

Правильні відповіді на загадки, які свідчили про добре розуміння закладеної у них комічності, дало 8,4% дітей старшого дошкільного віку та 11,5% учнів 1-х класів.

34,8% дітей старшого дошкільного віку та 38,6% першокласників, хоча й не могли дати правильні відповіді на загадки-жарти, адекватно реагували на повідомлені відгадки: сміялися, повторювали деякі з них, намагаючись запам’ятати.

Один з напрямів констатації передбачав виявлення у дітей умінь генерувати комічне. Для цього показували їм серії сюжетних малюнків і пропонували скласти за ними смішну розповідь, придумати смішну назву до комічного малюнку, намалювати комічну тварину.

Успішно виконати завдання на придумування розповіді за серією сюжетних малюнків змогло 8,4% старших дошкільників і 12,3% молодших школярів. 27,6% дітей старшого дошкільного віку та 34,7% першокласників просто розклали малюнки у потрібній послідовності й описали зображене на них, не виявляючи при цьому ніякого емоційного ставлення.

Придумати дотепну назву до малюнка комічного змісту змогло лише 2,1% дітей старшого дошкільного віку та 4,2% першокласників.

34,6% старших дошкільників та 37,5% дітей молодшого шкільного віку придумали смішні, на їхню думку, назви, які містили у собі елементи агресії.

Смішну (придуману) тварину намалювало 6,2% старших дошкільників і 7,0% молодших школярів.

34,7% дітей-дошкільників та 39,1% молодших школярів проявили менше творчості: вони малювали відомих тварин або казкових героїв, зображуючи невідповідності у їх зовнішньому вигляді: диспропорції частин тіла, невідповідність у використанні кольорів. Придумуючи цим тваринам назви, вони зазвичай додавали до назв звичайної тварини слово „смішний” („Смішний колобок”, „Смішний ведмедик” тощо).

14,2% старших дошкільників і 3,7% молодших школярів намалювали клоунів. На запитання щодо того, чим зумовлювався їхній вибір, вони стверджували, що „клоуни всіх смішать”, „де є клоуни, там всім смішно”.

Важливим методом виявлення вихованості у дітей почуття комічного були цілеспрямовані педагогічні спостереження, які ми проводили за такими напрямами: вміння щиро сміятися; відповідність сміху конкретній ситуації; вміння бачити комічне у реальному житті й адекватно реагувати на нього;

вибір способів виходу з неприємної ситуації; здатність і бажання створювати власне комічне, вміння посміятися над собою.

Результати спостережень оцінювалися за чотирибальною шкалою:

4 бали – дитина вміє і любить щиро сміятися, бачить і розуміє комічне в реальному житті, адекватно реагує на нього; при виборі способів виходу з неприємної ситуації надає перевагу прояву доброти, підтримки, веселим жартам, прагне перевести неприємності в комічне; вміє і не боїться сміятися над самою собою;

3 бали – дитина вміє щиро сміятися; розпізнає комічне в реальному житті, але вибір адекватної реакції відбувається дещо уповільнено; при виборі способів виходу з неприємної ситуації апелює до однолітків або старших, з радістю приймає підказаний ними спосіб, що базується на комічному; не вміє сміятися над самою собою;

2 бали – дитина рідко сміється щиро; комічне в житті знаходить лише за допомогою дорослого, не завжди адекватно реагує на нього; у неприємних ситуаціях може насміхатися над іншими; не приймає жартів стосовно себе і сама ніколи не сміється над собою;

1 бал – дитина не любить сміятися; часто бачить комічне у ситуаціях, які наносять іншим шкоду; при виході із складних ситуацій надає перевагу бійці або знуцанню над іншими, сльозам; не терпить жартів стосовно себе, негативно реагує на них.

За наслідками проведених спостережень діти були розподілені на чотири групи. Перша група об'єднувала дітей, які одержали найвищі бали, і включала 8,6% дітей старшого дошкільного віку і 9,5% молодших школярів. До другої групи зарахували 21,5% дітей старшого дошкільного віку і 23,3% молодших школярів, до третьої групи – 37,4% дітей старшого дошкільного віку і 38,8% молодших школярів, до четвертої групи – 32,5% дітей старшого дошкільного віку і 28,4% учнів 1-х класів.

Ґрунтуючись на визначених нами компонентах досліджуваного особистісного утворення (когнітивному, емоційно-ціннісному, поведінковому) та їх показниках, зважаючи на результати, одержані за всіма напрямками констатації, визначили чотири рівні вихованості у дітей 5 – 7 років почуття комічного: високий, оптимальний, середній і низький.

Діти, яких ми віднесли до високого рівня, мали ґрунтовні знання про належні та суперечливі зв'язки між об'єктами та явищами навколишньої дійсності, способи вербальної і візуальної реакції на комічне, чітке уявлення про пряме й переносне значення слів і виразів, характеризувалися емоційно-позитивним ставленням до смішного, адекватною реакцією на нього, прагненням відчувати й самостійно творити комічне; вмінням бачити невідповідності, суперечності в реальних та уявних об'єктах та явищах, здатністю відтворювати комічне, генерувати власне комічне.

До цього рівня належало 8,4% дітей старшого дошкільного і 9,7% молодшого шкільного віку.

Дітей, віднесені нами до оптимального рівня, мали ґрунтовні знання про належні та суперечливі зв'язки між об'єктами та явищами навколишньої дійсності, способи вербальної і візуальної реакції на комічне, чітке уявлення про пряме й переносне значення слів і виразів, характеризувалися емоційно-позитивним ставленням до смішного, адекватною реакцією на нього, однак не виявляли прагнення до самостійного творення комічного; недостатні вмінням бачити невідповідності, суперечності в реальних та уявних об'єктах та явищах; здатність відтворювати комічне та генерувати власне комічне потребувала підтримки з боку дорослого.

До цього рівня належало 14,4% дітей старшого дошкільного і 19,3% молодшого шкільного віку.

До середнього рівня віднесли дітей, чиї знання про належні та суперечливі зв'язки між об'єктами та явищами навколишньої дійсності, способи вербальної і візуальної реакції на комічне, уявлення про пряме й

переносне значення слів і виразів носили несистематизований характер, емоційно-позитивне ставлення до смішного супроводжувалося не завжди адекватною реакцією на нього, відсутністю прагнення до самостійного творення комічного. Ці діти володіли недостатніми вміннями бачити невідповідності, суперечності в реальних та уявних об'єктах та явищах; характеризувалися відсутністю здатності відтворювати комічне та генерувати власне комічне навіть за підтримки з боку дорослого.

До цього рівня належало 46,1% дітей старшого дошкільного і 43,4% молодшого шкільного віку.

Діти, яких ми за сукупністю показників віднесли до низького рівня, відзначалися відсутністю знань про належні та суперечливі зв'язки між об'єктами та явищами навколишньої дійсності, способи вербальної і візуальної реакції на комічне, уявлень про пряме й переносне значення слів і виразів, вони виявляли байдуже, а то й негативне ставлення до смішного, що набувало прояву у відповідних реакціях на нього, характеризувалися відсутністю вмінь бачити невідповідності, суперечності в реальних та уявних об'єктах та явищах, здатності відтворювати комічне навіть за підтримки з боку дорослого.

До цього рівня належало 31,1% дітей старшого дошкільного і 27,6% молодшого шкільного віку.

Підсумовуючи викладене вище, можна твердити, що емоційна сфера особистості, зокрема вихованість почуття комічного, має велику значущість для її успішного розвитку, адекватної орієнтації у процесах та явищах навколишнього світу.

Проведений нами констатувальний етап експерименту, дав змогу встановити, що більшості дітей 5 – 7 років властива недостатня вихованість почуття комічного за всіма структурними компонентами цього особистісного утворення. Це зумовлює необхідність проведення спеціально організованої

роботи, спрямованої на подолання виявлених недоліків й закріплення наявних позитивних властивостей.

Література:

В статье раскрывается сущность воспитанности чувства комического, дается характеристика структурных компонентов, критериев и показателей этого личностного образования; описывается содержание и результаты педагогической диагностики.

Ключевые слова: воспитанность чувства комического, дети старшего дошкольного возраста, дети младшего школьного возраста, педагогическая диагностика.

The article deals with the essence of sense comical' breeding, description of structural components, criteria and indexes of this personality formation is pointed out; maintenance and results of pedagogical diagnostics are given.

Key words: breeding of sense comical, senior preschool children, junior schoolchildren, pedagogical diagnostics.